

спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» / Н.В. Панова – Нижний Новгород, 2011. – 214 с.

5. Чеснокова О.Б. Возрастной подход к исследованию социального интеллекта у детей. / О.Б. Чеснокова // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 35–45.

6. Ясюкова Л.А. Особенности формирования социального интеллекта одаренных подростков. / Л.А. Ясюкова // Ученые записки Санкт-Петербургского

государственного института психологии и социальной работы – СПб. : СПбГИПСР. – 2008. – Вып. 2. – Т. 10. – С. 48–53.

7. Яковлева Н.В. Влияние спортивной деятельности на социальный интеллект и дивергентное мышление как на механизм социализации подростков / Н.В. Яковлева // Научно-теоретический журнал «Ученые записки» – 2009. – №12 (58). – С. 126–130.

УДК 159.923.2

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ПРОЯВУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАВООХОРОНЦЯ

Хоржевська І.М., к. психол. н., доцент кафедри психології
 Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Статтю присвячено проблемі професійної культури правоохоронця. Здійснено дослідження особливостей прояву та рівня сформованості психологічних основ професійної культури працівників правоохоронної галузі. Зазначено, що кожна особистість має певний ступінь як загальної, так і професійної культури. Виділено та описано п'ять основних рівнів прояву професійної культури фахівця. Проаналізовано особливості психологічних основ професійної культури у представників трьох спеціалізацій – у дільничних інспекторів поліції, слідчих та оперуповноважених карного розшуку.

Ключові слова: особистість фахівця, професійна культура, структура професійної культури, психологічні основи культури.

Статья посвящена проблеме профессиональной культуры сотрудников правоохранительных органов. Проведено исследование особенностей проявления и уровня сформированности психологических основ профессиональной культуры работников данной отрасли. Отмечено, что каждая личность имеет определенную степень как общей, так и профессиональной культуры. Выделены и описаны пять основных уровней проявления профессиональной культуры специалиста. Проанализированы особенности психологических основ профессиональной культуры у представителей трех специализаций – участковых инспекторов полиции, следователей и оперуполномоченных уголовного розыска.

Ключевые слова: личность специалиста, профессиональная культура, структура профессиональной культуры, психологические основы культуры.

Horzhevska I.M. STUDY OF LEVEL OF MANIFESTATION OF PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL CULTURE OF THE LAW ENFORCEMENT OFFICER

The article is devoted to the problem of the professional culture of a policeman. A study was made of the features of the manifestation and level of the formation of the psychological foundations of the professional culture of workers in this industry. It is noted that each person has a certain degree of both general and professional culture. Five main levels of the professional culture of a specialist have been identified and described. The features of the psychological foundations of professional culture in representatives of three specializations – police precinct inspectors, investigators and operative criminal investigative officers – are analyzed.

Key words: professional personality, professional culture, professional culture structure, psychological basis of culture.

Постановка проблеми та її актуальність.

В Україні все більше зростає попит на фахівців, які володіють не лише ґрунтовними спеціальними знаннями, але і мають разом із високою загальною культурною підготовкою ще й сформовану фахову культуру. У сучасних глобалізаційних умовах розвитку суспільства надзвичайно актуальною виступає професійна культура різних фахівців, у тому числі спеціалістів правоохоронних органів. Особливо актуально ця проблема є для України, яка змінює свої орієнтації, пов'язані з функцією правоохоронних органів. На жаль, узагальнення чи-

сельних досліджень засвідчує, що психологічні основи професійної культури фахівців правоохоронної діяльності переважно аналізувалися з погляду її актуальності та декларативних вимог, які в реальному житті не могли бути реалізованими.

Теоретичні проблеми професійної культури спеціаліста досліджують фахівці різних галузей. Це і психологи, і педагоги, філософи, соціологи, культурологи та представники інших суміжних наук. Однак аналіз літературних джерел свідчить про те, що єдиного визначення сутності і навіть терміну «професійна культура»

ще не окреслено. Автори по-різному трактують структурний та змістовний феномени професійної культури фахівця.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Експериментальні дослідження відомих вітчизняних та зарубіжних учених сприяли поступовій конкретизації та поглибленому розумінню психологічної культури як важливого елементу розвитку особистості (Б.Г. Ананьев, Г.О. Балл, І.Д. Бех, В.С. Біблер, Л.С. Виготский, В.І. Войтко, І.А. Зязюн, Л.С. Колмогорова, Я.Л. Коломінський, О.М. Леонтьев, Н.А. Побірченко, Е.О. Помиткин, В.В. Рыбалка, В.А. Семиченко, Н.В. Чепелева та інш.).

У різних країнах проблема культури залежить від різних умов: соціально-економічних, культури інтегрує в себе етнічні принципи, принципи соціальних умов проживання і виховання. Формування психологічної культури пов'язане з психологічною підготовкою спеціаліста.

Професійна культура створюється людьми, які професійно зайняті у будь-якій галузі діяльності і, як правило, отримали спеціальну підготовку до неї. Професійна культура – це універсальна система, що включає спеціальні знання й цінності, які у вигляді зразків і норм, прийнятих у конкретній галузі, регулюють професійну діяльність.

Професійна культура розглядається як певний ступінь оволодіння професією, тобто способами і прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованості духовної культури особистості. Професійна культура особистості передбачає засвоєння професійних знань, професійну компетентність, сформованість професійно значущих якостей, необхідних для участі у професійній діяльності.

У вузькому розумінні професійна культура – це сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних із конкретним видом діяльності. Це універсальна система, що включає спеціальні знання й цінності, які у вигляді зразків і норм, прийнятих у конкретній галузі, регулюють професійну діяльність.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що провідною підставою для визначення суті структури професійної культури фахівців правоохоронних органів є специфіка професійної діяльності цієї категорії працівників. Дослідники також акцентують увагу на значущості нормативної й моральної складових у структурі професійної культури [1; 2; 7; 8; 9].

Мета дослідження – визначити особливості прояву та рівень сформованості професійної культури у працівників правоохоронної галузі.

На формування професійної культури спеціаліста в Україні впливають притаманні лише нашій країні чинники: це і сучасне політичне становище, і невизначена внутрішньополітична та зовнішньополітична ситуація, психотравмуючий стан у зв'язку з реформуванням наявної економічної, соціальної системи. Проблема соціаль-

но-політичної нестабільності, відсутність єдиної державної ідеології та системи цінностей призводять до трансформацій особистісного розвитку, що не може не позначатися на формуванні і прояві професійної культури фахівця.

Професійна культура фахівця розглядається у загальному значенні як високий рівень професіоналізму людини, як спосіб творчої самореалізації в професійній діяльності, як процес освоєння, передачі професійних цінностей. Слід зазначити, що поняття професійна культура фахівця набагато ширше й включає не тільки професіоналізм, але й процес особистісного розвитку й культурологічного становлення суб'єктів освітнього і професійного процесів.

Таким чином, професійна культура будь-якого фахівця – це насамперед професійна компетентність, яка, на думку Ю. Сенько, включає: володіння загальними й спеціальними знаннями, вміннями, навичками, науково-дослідними методами діагностики й прогнозування за фахом і спеціалізацією; оволодіння комп'ютерною грамотою, культурою ведення ділової документації; застосування теоретичних підходів на практиці; естетичне вирішення професійних ситуацій; орієнтування в питаннях конкретної спеціалізації на глобальному, регіональному, локальному рівнях; творчо-перетворююче ставлення до дійсності [10].

Професійна культура сучасного фахівця, крім професійних знань і навичок, повинна включати: навички ділового спілкування у відповідності зі службовим етикетом; вміння організувати оптимальну взаємодію формальної й неформальної структур у колективі; знання й навички з вирішення психологічних проблем у колективі; ораторське мистецтво; вміння створювати оптимальний клімат на робочому місці, раціональну організацію робочого часу, у тому числі за допомогою самоменеджменту; формування й оптимальне використання свого іміджу. І хочемо особливо зазначити, що найважливішою складовою професійної культури є моральність особистості, адже поняття відповідальності сьогодні стає ключовим у характеристиці будь-якого професіонала.

Різні функції, які виконують спеціалісти правоохоронної галузі вимагають від фахівців достатньо високої психологічної культури у своїй діяльності. У системі психологічних основ професійної культури можна виділити такі її складові: необхідні професійні знання, вміння і навички, загальну комунікативну культуру, високу психічну саморегуляцію, емоційну стійкість, сформованість навичок ведення та оформлення документації тощо. Психологічні основи професійної культури у нашому розумінні – це здатність і вміння дотримуватися певних норм поведінки, соціально схвалених у значущій групі. Це ставлення фахівця до загальноновизнаних культурних соціальних зразків діяльності і поведінки.

У своїй роботі ми виділяємо характерні ознаки психологічної культури фахівця правоохоронної діяльності на основі узагальнення даних [1; 2; 3; 5; 6].

Базою дослідження є Миколаївське і Кіровоградське відділення Національної академії внутрішніх справ.

Кожна особистість має певний рівень як загальної, так і професійної культури. Ми пропонуємо кілька рівнів вираженості професійної культури правоохоронця.

Перший рівень – фахівець, який володіє високим рівнем культури мислення і мовлення, етики поведінки. Вміє реалізовувати свої професійні задуми, конкурентноздатний. Креативно підходить до вирішення завдань. Володіє і вміє застосовувати необхідні професійні знання, вміння і навички. Проявляє високу психічну саморегуляцію, емоційну стійкість, сформованість навичок ведення та оформлення документації. Знання є системними, діяльність носить дослідницький характер, сформована особистісна позиція.

Другий рівень – фахівець, який володіє достатньо високим рівнем культури мислення і мовлення, етики поведінки. Володіє і вміє застосовувати необхідні професійні знання, вміння і навички. Майже завжди вдало орієнтується в ситуації. Проявляє високу психічну саморегуляцію, емоційну стійкість. У веденні та оформленні документації припускається незначних помилок. Застосовує знання, володіє розумовими операціями, уміє робити висновки, самостійно здійснює основні види навчальної діяльності.

Третій рівень – характеризує фахівця, який більш-менш орієнтується у професійних ситуаціях. Спроможний поставити і сформулювати завдання, але не завжди вміє вдало практично реалізувати задумане. Проявляє високу психічну саморегуляцію, емоційну стійкість. У веденні та оформленні документації припускається помилок. Відтворює основний обсяг навчального матеріалу, який допомагає розв'язувати навчальні завдання за зразком.

Четвертий рівень – спеціаліст, який частково володіє професійними знаннями і навичками. Проявляє невисокий рівень культури мислення і мовлення, етики поведінки. Проявляє нестійку психічну саморегуляцію, емоційну нестійкість. Відсутні навички ведення та оформлення документації.

П'ятий рівень – фахівець не відповідає вимогам до спеціалістів правоохоронної галузі. Не вміє чітко орієнтуватися у професійних ситуаціях. Характеризується низьким рівнем культури загальної комунікативної культури, етики поведінки. Неспроможний формулювати і виконувати професійні завдання. Часто поведінка призводить до конфліктів у колективі.

Окреслені рівні вираженості професійної культури правоохоронця починають формуватися ще під час навчання, під час аудиторної та позааудиторної діяльності, різних видів практики. Тому закономірно, що кожен наступний рівень особистісного становлення ґрунтується на попередньому, а попередній є пропедевтичним для формування нового (наступного). Під час професійного становлення ці рівні також продовжують активно розвиватися і формуватися вже безпосередньо при виконанні своїх прямих обов'язків і функцій.

Нами було розроблено «Опитувальник самооцінки і експертної оцінки особливостей прояву рівня професійної культури», в якому фіксуються та аналізуються особистісні якості правоохоронців, що формують і впливають на психологічні основи професійної культури спеціаліста та на її рівень.

Мета цього опитувальника – на основі самооцінки визначити рівень прояву різних особистісних характеристик фахівців правоохоронної галузі, що реалізуються в їхній професійній діяльності. Експертну оцінку ми отримали, опитавши колег, з якими у безпосередньому контакті працюють поліцейські.

При побудові опитувальника ми враховували дані досвідчених правоохоронців, перш за все тих, які працюють у системі навчально-професійної підготовки, а також практиків. На основі визначення різних особистісних характеристик було виділено 46 найбільш рейтингових та 5 основних рівнів вираженості професійної культури правоохоронця.

Останні були покладені в основу побудови опитувальника. Зміст кожної групи критеріїв якостей залежить від спеціалізації і посади, яку займає працівник, і кожна з них може мати свій набір критеріїв, які слід встановлювати та оцінювати в залежності від спеціалізації і посади.

Дослідивши рівень прояву різних психологічних особливостей фахівців правоохоронної галузі, які реалізуються в їхній професійній діяльності, ми визначили середній бал (за 10-бальною шкалою). Узагальнюючи рівень сформованості психологічних основ професійної культури, ми прийшли до таких результатів (див. табл. 1).

Таблиця 1
Рівень сформованості психологічних основ професійної культури правоохоронців

	самооцінка	експертна оцінка
I рівень	15%	10%
II рівень	54%	42%
III рівень	27%	38%
IV рівень	4%	10%
V рівень	0%	0%

Порівнюючи результати, отримані від самого респондента, та дані експертної оцінки, ми можемо сказати, що у більшості відповідей респонденти завищували собі бали. Найчастіше респонденти відзначали у себе наявність другого рівня сформованості психологічних основ професійної культури – 54%. Цей рівень сформованості психологічних основ професійної культури характеризується досить високим умінням застосовувати необхідні професійні знання, вміння і навички. Спеціаліст має ефективно застосовувати знання, володіти розумовими операціями, уміти робити висновки, в основному самостійно здійснювати основні види професійної діяльності. Але при експертному оцінюванні дані результати знизилися до показника 42%. Найнижчий, п'ятий рівень сформованості основ культури не зазначив жоден із респондентів ані у себе, ані у своїх колег. IV рівень, також достатньо низький і характеризується невисоким показником володіння професійними знаннями і навичками, виявили у себе лише 4% правоохоронців, але щодо колег зазначили наявність цих характеристик у 10% фахівців правоохоронної діяльності.

Найвищий рівень, що характеризується значним володінням і вмінням ефективно застосовувати необхідні професійні знання, вміння і навички, високим рівнем культури мислення і мовлення, етики поведінки, відзначили у себе 15% правоохоронців, але ці результати були скореговані колегами до 10%.

Ми провели автоматичний розрахунок t-критерія Стюдента для перевірки нашої гіпотези щодо самооцінки та експертної оцінки рівня сформованості психологічних основ професійної культури у представників правоохоронної галузі. Величина t-критерія Стюдента потрапила у зону значущості t (2.7), таким чином, групи на статистично значущому рівні різняться між собою. Ми можемо зазначити, що існують суттєві розбіжності при самооцінюванні та експертному оцінюванні сформованості психологічних основ професійної культури у правоохоронців.

Отже, ми представили найбільш узагальнені результати за рівнем сформованості психологічних основ професійної культури фахівців правоохоронної діяльності.

У подальшому дослідженні ми сформувавши і порівняли 3 вибірки – дільничний інспектор поліції, слідчий, оперуповноважений карного розшуку. Ми описали узагальнений середній показник щодо рівня професійної культури, не виділяючи сомооцінювання та експертну оцінку окремо. Представники цих спеціалізацій відрізняються особливостями, функціями своєї діяльності, у них можуть бути наявні різні професійно важливі особистісні якості, необхідні для виконання роботи. Ми припустили, що результати відносно рівня сформовано-

сті психологічних основ професійної культури у представників різних спеціалізацій будуть неоднаковими. Отримані результати занесено до таблиці 2.

Таблиця 2
Рівень сформованості психологічних основ професійної культури у різних вибірках

	слідчі	оперуповноважені	дільничні
I рівень	30%	13,5%	4,5%
II рівень	56%	41,5%	33%
III рівень	13%	36%	37%
IV рівень	1%	9%	20,5%
V рівень	0%	0%	0%

Найвищий результат сформованості психологічних основ професійної культури виявився у слідчих (30%). Найнижчі показники – у дільничних інспекторів поліції (4,5%). IV рівень прояву культури визначено аж у 20,5% дільничних, у 9% оперуповноважених і лише у 1% слідчих. Проявів п'ятого, найнижчого, рівня визначення професійної культури у фахівців, який не відповідає вимогам до спеціалістів правоохоронної галузі, не виявлено у жодній із груп.

Таким чином, ми детально проаналізували прояви психологічних засад професійної культури у працівників правоохоронної галузі. Подальша наша робота буде спрямована на дослідження і формування концептуальної моделі психологічних основ професійної культури правоохоронців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зязюн І.А. Освітній простір культури в педагогічній теорії / І.А. Зязюн // *Kstafcene zawodowe: pedagogika i psihologia – Професійна освіта: педагогіка і психологія*: пол.-укр. журнал / за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. – Ченхстохова; К., 2005. – Вип. УІІ. – С. 35–46.
2. Игнатов В.Г. Профессиональная культура и профессионализм государственной службы: контекст истории и современность: учеб. пособие / В.Г. Игнатов, В.К. Белоплицкий. – Ростов-на-Дону: Март, 2000. – 256 с.
3. Каган М.С. Философия культуры / М.С. Каган. – СПб., 1996. – 415 с.
4. Крылова Н.Б. Формирование культуры будущего специалиста / Н.Б. Крылова. – М.: Высш. шк., 1990. – 140 с.
5. Кузьмина Н.В. Акмеология качества профессиональной деятельности специалиста / Н.В. Кузьмина, С.Д. Пожарский, Л.Е. Паутова. – СПб.: Колумна, Рязань, 2008. – 76 с.
6. Лопатина Е.Н. Понятие профессиональной культуры специалиста: деятельностный подход / Е.Н. Лопатина [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.pac.by/dfiles/001806_610346_1.pdf

7. Модель И.М. Профессиональная культура предпринимателя / И.М. Модель, Б.С. Модель // Социологические исследования. – 1997. – № 10. – С. 8–16.

8. Музалёв А.А. Профессиональная культура и ее роль в формировании профессиональных качеств специалиста в условиях профессионально-технической школы [Текст] / А.А. Музалёв // Молодой ученый. – 2014. – №4. – С. 1040–1045.

9. Сабатовская И.С. Проблема профессиональной культуры в современной отечественной социологической литературе / И.С. Сабатовская // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – 2002. – Т. 9. – С. 206–214.

10. Сенько Ю.В. Гуманитарные основы педагогического образования / Ю.В. Сенько. – М. : Академия, 2000. – 240 с.

УДК 159.923.2

ПОРІВНЯННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНОГО ПРИЙНЯТТЯ СЕБЕ ЗДОРОВИМИ І ХВОРИМИ У ПЕРІОДІ СЕРЕДНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Швайкін С.А., здобувач кафедри загальної психології та психології розвитку особистості
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті проаналізовані особливості самоствавлення здорових і хворих індивідів у віці середньої дорослості. Встановлені статистичні розбіжності в самоствавленні здорових і хворих, при середньому рівні його вираженості. Допускається наявність різних сенсоутворювальних мотивів у групах «Кардіо» і «Астма». Показано, що у хворих бронхіальною астмою сенсоутворювальний мотив – «жити повним життям, контролюючи хворобу», а у людей із хворобою серцево-судинної системи – «жити повним життям, незважаючи на хворобу». Продемонстровано, що при середньому рівні емоційно-ціннісного прийняття себе, хворі мають труднощі в адаптації до нової життєвої ситуації – ситуації хвороби, які проявляються в незв'язаності сьогодення, минулого і майбутнього.

Ключові слова: самосвідомість, Я-концепція, самоствавлення, особистість, зв'язність часових зон, середня дорослість, серцево-судинні порушення, бронхіальна астма.

В статье проанализированы особенности самоотношения здоровых и больных индивидов в возрасте средней зрелости. Установлены статистические расхождения в самоотношении здоровых и больных, при среднем уровне его выраженности. Допускается наличие разных смыслообразующих мотивов в группах «Кардио» и «Астма». Показано, что у больных бронхиальной астмой смыслообразующий мотив – «жить полной жизнью, контролируя болезнь», а у людей с заболеваниями сердечно-сосудистой системы – «жить полной жизнью, невзирая на болезнь». Продемонстрировано, что при среднем уровне эмоционально-ценностного принятия себя, больные имеют трудности в адаптации к новой жизненной ситуации – ситуации болезни, которые проявляются в несвязанности настоящего, прошлого и будущего.

Ключевые слова: самосознание, Я-концепция, самоотношение, личность, связность временных зон, средняя зрелость, сердечно-сосудистые нарушения, бронхиальная астма.

Shvaikin S.A. COMPARISON OF PECULIARITIES OF EMOTIONALLY-VALUABLE SELF-ACCEPTANCE BY HEALTHY AND SICK EXAMINEES IN THE PERIOD OF MIDDLE ADULTHOOD

The article analyzes the features of self-attitude of healthy and sick individuals at the age of middle adulthood. Statistical differences in self-attitude between healthy and sick examinees were established on an average level of its severity. The presence of difference of meaning-formative motifs in groups "Cardio" and "Asthma" is admitted. It is shown that patients with bronchial asthma have the following meaning-formative motive: "to live a full life, controlling the disease," and patients with the cardiovascular system diseases the motive is: "to live a full life, despite the disease." It is demonstrated that while having the medium level of emotionally-valuable self-acceptance, patients have difficulties in adapting to a new life situation - the disease, that appear in the disconnection of the present, past and future.

Key words: self-awareness, self-concept, self-attitude, personality, connectivity of time zones, middle adulthood, cardiovascular disorders, bronchial asthma.

Постановка проблеми. Згідно з визначенням ВООЗ поняття «здоров'я» означає повне відчуття фізичного, психологічного і соціального благополуччя, що включає не лише відсутність захворювань, але й можливість людини повноцінно жити і працювати в соці-

умі. Вважається, що самоствавлення хворих як система самооцінок й емоційних ставлень до себе формується кризь призму обмежених внаслідок хвороби можливостей. Захворювання може впливати на формування особистісних структур і властивостей. Так, у новій життєвій